

УДК 159.944:351.74(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-11>**Молчанова Оксана Миколаївна,**

кандидат психологічних наук

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-1126>

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

У статті аналізується перелік професійно важливих якостей поліцейського. Звертається увага на особливості праці правоохоронця та вимоги до нього. Наводяться погляди науковців стосовно того, які властивості особистості є важливими для її успішного професійного розвитку. Окреслено розуміння професійно важливих якостей (індивідуальних, психологічних, професійних), що впливають на ефективність діяльності та її результативність. Акцентується увага на структурі професійно важливих якостей, яка складається з різних компонентів. Зроблена спроба теоретично окреслити загальну структуру професійно важливих якостей поліцейського й виділити її складники для успішного професійного розвитку.

Ключові слова: професіоналізм, професійні якості поліцейського, професійний відбір поліцейських, структура професійно-важливих якостей.

Постановка проблеми. Основним завданням поліцейського є стеження за тим, щоб громадяни не порушували закон, сприяння розкриттю правопорушень, захист прав і свобод. Правоохоронець може застосовувати зброю та бути незалежним від різних політичних рішень. Такі функції й широкі повноваження вимагають від особистості спеціаліста цієї сфери певний набір якостей і вмінь, які б допомагали ефективно виконувати свої зобов'язання, дотримуватись основних принципів державної служби, що закріплені чинним законодавством (принцип верховенства права, добросовісності, патріотизму, професіоналізму та ін.). Крім того, діяльність поліцейських часто відбувається в напружених та екстремальних умовах і пов'язана з граничними навантаженнями.

Тому, вдосконалення діяльності працівників поліції на сучасному етапі реформування виконавчої влади в країні вимагає якісної зміни системи забезпечення кадрів на основі професійного психологічного відбору кандидатів. Для підвищення ефективності професійного відбору необхідне чітке розуміння професійно важливих якостей поліцейського, які дозволять збалансувати професійні можливості особистості та потреби Національної поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що професія поліцейського є складною, до особистості спеціаліста цієї сфери в суспільстві пред'являються високі вимоги, адже їх рішення завжди впливають на долі інших людей. Питання професійно важливих якостей поліцейського в науковій літературі активно піднімається, але поки що єдиного погляду на зазначену проблему не існує. Наприклад, вченими були здійснені неодноразові спроби вивчення психологічних аспектів поліцейської діяльності (В. Остапович, В. Барко, В. Бондаренко та ін.) з точки зору її професіограми; розроблені нові підходи до професійної підготовки спеціалістів правоохоронної сфери (О. Федоренко, Д. Швець та ін.); запропоновано методи діагностики на етапі професійного відбору кандидатів (Л. Бурлачук, Л. Собчик та ін.). Значна увага приділена зарубіжними дослідниками вивченню етичних стандартів в роботі поліцейського (Р. Мігель, Д. Хера, В. Бірзу та ін.) та управління їх мотивацією (Н. Мохаммаді, М. Сахебазамані та ін.).

Як бачимо, вивчення психологічних аспектів діяльності правоохоронця є актуальною проблемою та потребує детальнішого дослідження. Тому, **метою нашої статті** виступає теоретичний аналіз професійних якостей поліцейських, які необхідні для успішної професійної діяльності на нормативному рівні.

Виклад основного матеріалу. Володіння певним набором якісних характеристик потрібне людині для її професійної соціалізації й успішного виконання діяльності в тій професії, яку вона обрала. Н. Черненко, проаналізувавши різні підходи до розуміння професійно важливих якостей, виділяє наступні: індивідуальні якості, які певною мірою впливають на ефективність діяльності (Л. Цілінко); психологічні якості, які визначають результативність діяльності (С. Філіпова); сукупно професійні якості, які дозволяють відповідати вимогам, що висувуються до професіонала (Г. Ложкін і Н. Пов'якель); якості, які визначають професійну здатність працівника відповідно до трьох блоків, – професійно-ділові, особистісні та міжособистісно-комунікативні (В. Онищук, С. Стрельбицька); професійно важливі якості для реалізації діяльності в професії (С. Геллерштейн, І. Шпільрейн) [1]. Тобто, професійно важливі якості залежать від професійних вимог та індивідуальних характеристик особистості.

Як відзначила О. Гурська [2], сучасний науковий підхід до аналізу професійного розвитку спеціаліста дозволяє розглядати його як процес проходження певних

професійних етапів з формуванням психічних новоутворень, які й дозволяють людині переходити на новий професійний рівень, успішно виконуючи свою діяльність. При цьому дослідниця підмітила, що успішність професійної діяльності обумовлюється синтезом певного набору професійних якостей людини. Відповідно, вивчення такого поєднання може бути забезпечено лише структурним підходом, який дає можливість аналізувати взаємозв'язок між елементами цілісності професійної сфери.

М. Корольчук [3] також виділив професійні здібності особистості, які складають професійну динамічну структуру, що характеризується поєднанням чотирьох основних підструктур і двох «накладених»: 1) якості особистості, які соціально зумовлені та відображають її мотивацію; 2) знання, досвід як прояв професійної підготовки; 3) індивідуальні особливості когнітивної сфери (пам'ять, увага, сприйняття, уява тощо); 4) якості, які зумовлені біологічно (темперамент, вік, будова тіла). До накладених підструктур вчений відносить характер і здібності. Поєднання зазначених компонентів і відображає рівень відповідності спеціаліста конкретній професійній діяльності.

Підсумовуючи вище зазначені погляди на сутність поняття професійно важливих якостей, ми погоджуємось з висловлюваннями вчених (О. Брюховецька, А. Гусев, Т. Чаусова, Л. Інжигєвська), які відзначили, що «професійно важливі якості (ПВЯ) особистості – це комплекс найважливіших індивідуально-психологічних та психофізіологічних особистісних властивостей людини, які достатні та необхідні для успішного виконання діяльності на нормативному рівні» [4, с. 50]. Їх перебудова супроводжує процес становлення професіонала, сприяючи своєрідній професіоналізації особистості. Структуру цього утворення вказані вище вчені розглядали як цілісне особистісне утворення, що містить наступні компоненти: мотиваційний (відображає значущість професійного самовдосконалення, професійної спрямованості, прагнення працювати в обраній професійній сфері); регулятивно-вольовий (окреслює психологічний механізм вольової саморегуляції та рівні її активності); комунікативний (дозволяє встановлювати, підтримувати професійні контакти та управляти ними); рефлексивно-оцінювальний (дозволяє критично оцінювати свої професійні досягнення, виявляти недоліки, розвивати перспективи професійного розвитку) [4].

Кожна професія вимагає виконання певних функцій (як правило, довготривалих), спеціальної освіти, знань, вмінь і навичок, які набуваються в процесі навчання та удосконалюються в процесі професійної діяльності. Найважливішою стороною професійного розвитку працівника поліції виступає професіоналізм як міра його компетентності, що дозволяє здійснювати правоохоронну діяльність в різних умовах (звичайних чи екстремальних) та з певними досягненнями на особистісному рівні. Тобто, це відповідний набір діяльнісних, професійно-ділових, комунікативних та особистісних якостей правоохоронців, які забезпечують ефективну професійну діяльність [5].

О. Пасько виділив цілий комплекс значущих якостей поліцейського, які необхідні для виконання специфічних завдань. Наприклад, прийняття рішень у складних ситуаціях з використанням владних повноважень вимагає від поліцейського соціальної зрілості, високої відповідальності, емоційної врівноваженості, здатності прогнозувати наслідки своїх рішень, поважного ставлення до людей. Виконання професійних завдань в ситуації небезпеки для життя вимагає від правоохоронців фізич-

ного здоров'я та витривалості, емоційної стабільності, працездатності, стійкості до стресу. Для застосування нестандартного підходу у власній діяльності поліцейський повинен мати високий рівень знань загальної культури, інтелектуальних і творчих здібностей, бути освіченим. Специфіка ділового спілкування правоохоронця вимагає розуміння стану співрозмовника та його внутрішнього світу, вміння слухати, чути, помічати, проявляти емпатію, володіти різними засобами в спілкуванні (вербальними та невербальними), обирати правильний стиль поведінки в конфлікті та мати організаторські якості [5].

У науковій літературі існує багато підходів до визначення професійно-значущих якостей поліцейських [6]. Правомірним є виділення якостей, відсутність яких знижує ефективність професійної діяльності, тобто, домінуючих якостей. Можна виокремити три групи професійно значущих властивостей: емпатія – як здатність розуміти внутрішній світ іншої людини та зануритись у її почуття, співпереживати іншим; динамізм – як активний вплив на іншого, який проявляється в ініціативі, гнучкості, різноманітні впливів, вмінні підлаштовуватись під ситуацію; здатність до самоволодіння.

Вказані властивості мають безпосередній вплив на розвиток наступних важливих особистісних якостей поліцейських: гуманізм (як домінуюча якість); креативність; відповідальність; ініціативність; рефлексія; громадянська активність; комунікативність (як здатність до спілкування, соціально-комунікативної адаптивності, володіння прийомами міжособистісного спілкування, відчуття задоволення від спілкування тощо); психологічна й емоційна стійкість, здатність до керування емоціями інших і самокерування, стресостійкість [6].

Н. Пряхіна, Я. Когут, Ю. Жидецький, проаналізувавши професійно важливі якості поліцейського в різних наукових джерелах, відзначали пряму залежність ефективності діяльності поліцейського та її результативність від рівня сформованості таких показників: емоційної лабільності, сильного типу нервової системи, спонтанності як риси характеру, екстраверсії, емоційно-вольової стійкості, яка проявляється у здатності долати труднощі, високого рівня комунікативних вмінь; високих або вище середнього загальних здібностей, когнітивних та психомоторних процесів високої чутливості аналізаторів [7].

О. Кіреєва [8], проаналізувавши професійну діяльність спеціалістів правоохоронної сфери, відзначила такі важливі професійні якості, які дозволяють працівнику підвищувати власну компетентність: спеціальні знання та вміння, які сприяють самостійному виконанню професійних завдань; комунікативні якості, які дозволяють не тільки встановлювати ефективні стосунки з різними категоріями громадян, а й підтримувати їх у процесі співпраці; вміння та навички емоційної й вольової саморегуляції, рефлексії, володіння технологіями подолання деструктивних впливів; вміння правильно та грамотно викласти в письмовій формі отриману інформацію, ставити правильні запитання та впливати на співрозмовника через мову; вміння організувати свою професійну діяльність відповідно до вимог; вміння проводити пошукову діяльність та аналізувати отриману інформацію, моделювати гіпотези та приймати рішення.

Цікавим, на нашу думку, є узагальнена психограма менеджера підрозділу поліції, яку виділив в рамках свого дослідження В. Остапович [9]. Вчений підкреслює важливість таких індивідуально-психологічних характеристик: мозкова активність (величина омега-потенціалу); психомоторні процеси (швидкість простої зорово-мотор-

ної реакції та реакції на рухомий об'єкт); властивості нервової системи (сильна чи середньо-сильна, лабільність нервових процесів); пізнавальні процеси (особливості розподілу уваги та пам'яті); загальні здібності (вербальний, невербальний, емоційний інтелект); особливості творчого потенціалу; комунікативні здібності; толерантність до невизначеності; особливості темпераменту та характеру (відсутність ознак акцентуації, переважання стеничних рис, контроль поведінки та реагування); спрямованість особистості (переважання мотивів цікавої та суспільно корисної праці, чіткого структурування роботи та самовдосконалення); професійно-важливі якості (професійна компетентність, порядність, підприємливість, особиста організованість, лідерство, самостійність, воля, стійкість, людяність, енергійність).

У науковій літературі [6] часто можна зустріти трьохкомпонентну структуру професійно важливих якостей поліцейських. У першу чергу це: мотиваційно-ціннісний компонент (потреби, мотиви, професійні інтереси, ціннісні орієнтації, професійна спрямованість); когнітивно-діяльнісний компонент (професійні знання, вміння та навички, практична готовність до діяльності); особистісно-рефлексивний компонент (важливі для професійної діяльності особистісні якості: співпраця, гуманізм, лідерство, відповідальність, комунікабельність, емпатійність, оптимізм, віра в себе, толерантність, емоційна стійкість та рефлексія).

Розглянемо детальніше кожен компонент. Мотивація виконує роль внутрішнього регулювання дій поліцейського, вона обґрунтовує його поведінку, спрямованість та активність діяльності. Мотиваційно-ціннісне ставлення поліцейського до професії формується на основі ціннісних орієнтацій, якими він керується в своєму

житті та діяльності. Це можуть бути цінності етичного порядку (чесність, порядність, доброта тощо), міжособистісного спілкування (чуйність, доброзичливість), професійної самореалізації (ефективність, виконавчість, воля), індивідуальні цінності (незалежність, відповідальність та ін.). Когнітивно-діяльнісний компонент окреслює спеціальні знання та вміння (аналітичні, прогностичні, проєктивні та рефлексивні), необхідні поліцейському для здійснення ефективної професійної діяльності. В особистісно-рефлексивному компоненті домінує рефлексія, завдяки якій здійснюється пошук особистісних сенсів як засобів подолання професійних перешкод. Рефлексія слугує джерелом внутрішнього досвіду, виступає способом самопізнання та стимулює процес професійної ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для успішної професійної діяльності поліцейському потрібно володіти певним набором професійно важливих якостей. Перелік якостей залежить від професійних завдань правоохоронця та умов його праці. Діяльність поліцейського відноситься до напруженої й екстремальної, тому володіння важливими професійними якостями має бути розвинене на системному рівні. Структура цього утворення має багато компонентну структуру (когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний, мотиваційно-ціннісний компоненти; інколи зустрічається індивідуально-психологічний, який можна поєднати з особистісним), вона об'єднує в собі різні значущі якості професіонала, що дозволяють йому бути ефективним на нормативному рівні.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні взаємозв'язку професійно-важливих якостей та успішності в діяльності поліцейського.

Список використаних джерел

1. Черненко Н. Формування професійно-важливих якостей як базовий складник підготовки майбутніх фахівців економічної галузі. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 1 (32). С. 52–68.
2. Гурська О. О. Аналіз професійно важливих якостей фахівців у галузі інформаційних технологій. *Вісник національного авіаційного університету*. 2017. № 10. С. 46–51.
3. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору. Київ : Ніка-Центр, 2006. 536 с.
4. Брюховецька О. В., Гусев А. І., Чаусова Т. В., Інжигевська Л. А. Психологічні особливості розвитку професійно важливих якостей майбутнього психолога у закладі вищої освіти. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2022. Випуск 22 (51). С. 47–62.
5. Федоренко О. І. Формування професіоналізму майбутніх офіцерів поліції в умовах вищого навчального закладу. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна). С. 215–217.
6. Сорока О. Вимоги до сучасного офіцера ювенальної поліції: компоненти та показники професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 4 (118). С. 153–165.
7. Пряхіна Н. О., Когут Я. М., Жидецький Ю. Ц. Професійно важливі якості сучасного поліцейського. *Габітус. Соціальна психологія. Юридична психологія*. 2022. Випуск 39. С. 239–243.
8. Кіреева О. Формування професійних якостей в оперативних співробітників, які здійснюють конфіденційне співробітництво в оперативних підрозділах державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*. 2019. № 1 (12). С. 127–146.
9. Остапович В. П. Правові та психологічні основи менеджменту персоналу національної поліції України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. 19.00.06 : Харків, 2020. 41 с.

References

1. Chernenko, N. (2021). Formuvannya profesiino-vazhlyvykh yakoitei yak bazovyi skladnyk pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv ekonomichnoi haluzi [Formation of professionally important qualities as a basic component of training future economic specialists]. *Osvitoholichnyi dyskurs*. 1 (32). S. 52–68 [in Ukrainian].
2. Hurska, O.O. (2017). Analiz profesiino vazhlyvykh yakoste fakhivtsiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii [Analysis of professionally important qualities of specialists in the field of information technology]. *Visnyk natsionalnoho aviatsiynoho universytetu*. 10. S. 46–51 [in Ukrainian].

3. Korolchuk, M.S., & Krainiuk, V.M. (2006). *Teoriia i praktyka profesiinoho psykholohichnoho vidboru [Theory and practice of professional psychological selection]*. Kyiv : Nika-Tsentr. 536 s. [in Ukrainian].
4. Briukhovetska, O.V., Husiev, A.I., Chausova, T.V., & Inzhyyevska, L.A. (2022). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku profesiino vazhlyvykh yakosti maibutnoho psykholoha u zakladi vyshchoi osvity [Psychological Features of the Development of Professionally Important Qualities of a Future Psychologist in a Higher Education Institution]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Seriya «Sotsialni ta povedinkovi nauky»*. Vypusk 22 (51). S. 47–62 [in Ukrainian].
5. Fedorenko, O.I. (2017). Formuvannia profesionalizmu maibutnikh ofitseriv politsii v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of Professionalism of Future Police Officers in a Higher Educational Institution]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia : zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiaty prof. S. P. Bocharovoi* (30 berez. 2017 r., m. Kharkiv, Ukraina). S. 215–217 [in Ukrainian].
6. Soroka, O. (2022). Vymohy do suchasnoho ofitsera yuvenalnoi politsii: komponenty ta pokaznyky profesiinoi kompetentnosti do profilaktyky pravoporushen nepovnolitnikh [Requirements for a Modern Juvenile Police Officer: Components and Indicators of Professional Competence in Preventing Juvenile Delinquency]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. 4 (118). S. 153–165 [in Ukrainian].
7. Priakhina, N.O., Kohut, Ya.M., & Zhydetskyi, Yu.Ts. (2022). Profesiino vazhlyvi yakosti suchasnoho politseiskoho [Professional qualities of a modern police officer]. *Habitus. Sotsialna psykholohiia. Yurydychna psykholohiia*. 39. S. 239–243 [in Ukrainian].
8. Kirieieva, O. (2019). Formuvannia profesiinykh yakosti v operatyvnykh spivrobotnykiv, yaki zdiisniuiut konfidentsiine spivrobotnytstvo v operatyvnykh pidrozdilakh derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Formation of professional qualities of operatives who carry out confidential cooperation in the operational units of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: psykholohichni nauky*. 1 (12). S. 127–146 [in Ukrainian].
9. Ostapovych, V.P. (2020). Pravovi ta psykholohichni osnovy menezhmentu personalu natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal and psychological bases of personnel management of the National Police of Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv. 41 s. [in Ukrainian].

Molchanova Oksana,

PhD in Psychology,

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-1126>

THEORETICAL ANALYSIS OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF POLICE OFFICERS

The article analyzes the professionally important qualities of a police officer and the structure of this phenomenon. The author outlines the scientific attempts to study the psychological aspects of police activity and the set of qualitative characteristics necessary for a person to be professionally socialized and successfully perform in the chosen profession.

Attention is drawn to the peculiarities of law enforcement officers' work and requirements for them. The author presents the views of scholars on what personality traits are important for successful professional development. The author outlines the understanding of professionally important qualities, which include individual, psychological, and professional qualities, and which affect both the efficiency of activity and its effectiveness.

Attention is focused on the structure of professionally important qualities, which consists of various components identified by researchers in the process of studying this phenomenon: cognitive-activity, personality-reflective, motivational-value components; individual-psychological, which can be combined with personal.

The article considers the importance of professional and psychological training of a police officer, which provides the ability to perform specific tasks related to power, extreme conditions, and life-threatening situations. The author emphasizes the importance of law enforcement officer's communication skills, which combine understanding of the interlocutor's state of mind and his/her inner world, ability to listen and hear, notice, show empathy, use different means of communication (verbal and non-verbal), and choose the right style of behavior in a conflict.

In addition to these characteristics, the author emphasizes the need to have certain levels of development of individual psychological manifestations that allow a police officer to adequately respond to difficult working conditions and adapt to them (brain activity, psychomotor processes, properties of the nervous system, cognitive processes, general abilities, etc.).

The author makes an attempt to theoretically outline the general structure of professionally important qualities of a police officer and to identify important components for successful professional development. The development of this structure is accompanied by the passage of certain professional stages with the formation of mental neoplasms which allow a police officer to successfully perform his/her activities.

Key words: professionalism, professionally important qualities of a police officer, professional selection of police officers, structure of professionally important qualities.